

Domagoj Runje
KNJIGA O RUTI U BREVIJARU VIDA OMIŠLJANINA*
The Book of Ruth in the Breviary of Vid Omišljanin

UDK 27-242
272-282.7(497.5)“13“
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno 6/2025

Sažetak

Ovaj rad analizira glagoljični tekst Knjige o Ruti koji se nalazi u hrvatskoglagoljičnom Brevijaru Vida Omišljanina (BrVO) iz 1396. godine, pisanom za crkve u istarskom gradiću Roču, a čuva se danas u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici. To je najstariji, iako nepotpun, poznati prijevod Knjige o Ruti na crkvenoslavenski jezik.

Uz uvod i zaključak rad je podijeljen u četiri dijela.

U prvom dijelu donose se osnovni podatci o Knjizi o Ruti i njezinu mjestu u Hebrejskoj Bibliji i kršćanskome Starom zavjetu.

U drugom dijelu govori se o liturgijskoj upotrebi ove biblijske knjige u rimskom obredu gdje se zapaža njezina marginalnost i gotovo neprimjetnost, što još više izaziva pitanje o razlozima njezine prisutnosti u BrVO.

Treći dio posvećen je određenom broju aktualnih tema koje nalazimo u Knjizi o Ruti kao što su: ekonomska migracija, mješoviti brakovi, muška neplodnost, odnosi među ženama u obitelji, brak s velikom dobnom i ekonomskom razlikom, te očekivanja od žene u patrijarhalnom društvu. Autor smatra da su te teme moguća motivacija za uvrštenje Knjige o Ruti u BrVO.

Četvrti dio analizira neke značajnije tekstualne inačice u BrVO koje se u većoj ili manjoj mjeri razlikuju od hebrejskoga, grčkog i latinskog teksta, a koje otkrivaju drukčija razumijevanja teksta i omogućuju njegova nova tumačenja.

Ključne riječi: Biblija, glagoljaštvo, Knjiga o Ruti, žene, liturgija, časoslov.

UVOD

Hrvatskoglagoljični rukopisni *Brevijar Vida Omišljanina* (BrVO)¹ iz 1396. godine pisan za crkve sv. Bartolomeja i sv. Antona u Roču,² koji se danas čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču, pod signaturom *Cod. slav. 3*, sadrži jedini poznati glagoljični primjerak *Knjige o Ruti* u crkvenoslavenskoj književnosti. Ujedno to je i najstariji sačuvani, ali nepotpun, prijevod te knjige na crkvenoslavenski jezik. Nedostaje mu jedanaest i pol posljednjih redaka (Rut 4,7b-22).

Prvi znanstvenik koji je stručno proučavao tekst *Knjige o Ruti* u BrVO bio je češki slavist Josef Vajs (1865. – 1959.). O tome je objavio dvije studije. Prvu 1905.,³ a drugu 1926. godine⁴. Studija iz 1905. bila je zapravo njegov preliminarni rad koji je poslije proširio i razradio u studiji iz 1926. godine.

U središtu Vajsova zanimanja bilo je podrijetlo teksta pa je usporedio crkvenoslavenski tekst *Knjige o Ruti* u BrVO s glavnim grčkim redakcijama Septuaginte te s drugim, ćirilničnim crkvenoslavenskim inačicama iste knjige. Iako je *Knjiga o Ruti* izvorno napisana na hebrejskom jeziku, u kritici teksta bazirao se Vajs na grčkim rukopisima polazeći od pretpostavke da su biblijske knjige na crkvenoslavenski jezik prevedene uglavnom s grčkog jezika. Za tekstove u BrVO to doista i vrijedi, iako se u njemu prepoznaju i drugi jezični utjecaji.⁵ Cilj njegova rada bio je doći do zaključka s kojom redakcijom grčkoga prijevoda Staroga zavjeta tekst *Knjige o Ruti* u BrVO pokazuje najveću sličnost. Na temelju svoga istraživanja zaključio je da ova glagoljična inačica *Knjige o Ruti* najbolje odgovara grčkom tekstu hezihijevske redakcije

¹ BrVO objavljen je u faksimilskome glagoljičnom izdanju i preslovljenom tekstu na latinicu: *Brevijar Vida Omišljanina: Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1396. godine*. 1. dio, sv. 1. faksimil sv. 2: preslovljeni tekst / Jurić-Kappel, Jagoda; Kappel, Guido; Vela, Jozo (ur.). Zagreb: Staroslavenski institut, Zagreb, 2023.

² Da je BrVO napisan za crkve sv. Bartolomeja i sv. Antona u Roču, zaključuje se iz zapisa samoga pisara Vida Omišljanina koji u svome marginalnom zapisu uza zaziv pomoći Gospodina Boga, svete Marije i svih svetih, poimence spominje samo ta dva svetca (BrVO 8r).

³ Josef Vajs, *Liber Ruth . Ex codice bibl. Palatinae Vindobonen. transcriptum notis bibliographicis in eundem codicem ornavit Joseph Vajs, Glagolitica 2/1*, Veglæe 1905. Josef Vajs, *Knihá Rut v překládě staroslovanském*, v Praze, 1926.

⁴ Josef Vajs, *Knihá Rut v překládě staroslovanském*, v Praze, 1926.

⁵ Usp. Milan Mihaljević, *Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine*, *Filologija* 29 (1997), 119–138. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://hrcak.srce.hr/157456>; O grčkom sloju teksta u BrVO govori se na str. 120–122.

Septuaginte, a njezin važni predstavnik jest Vatikanski kodeks (B).⁶ Isto tako pretpostavio je da je riječ o prijevodu koji potječe iz vremena sv. Ćirila i Metoda. Prema tome, morao je postojati stariji predložak crkvenoslavenskoga teksta s kojega je prepisan onaj u BrVO.

Josef Vajs uložio je velik trud u uspoređivanju tekstova i evidentiranju tekstualnih inačica te su rezultati njegova rada dragocjeni. Međutim, tekstualne inačice koje je uspoređivao s drugim rukopisima on nije dublje analizirao ni komentirao, jer to nije bilo ni bitno za cilj njegova rada. Zbog istog razloga nije se bavio ni samim sadržajem Knjige o Ruti, kao ni njezinom liturgijskom upotrebom te značenju i utjecaju na život. Ovdje se sa zahvalnošću i poštovanjem naslanjamo na Vajsov rad od prije stotinu godina, ali ćemo se pozabaviti i onim pitanjima koja nam se pojavljuju pri čitanju Knjige o Ruti u BrVO, a koja njemu tada nisu bila u središtu pozornosti.

Najprije ćemo iznijeti osnovne biblijske podatke o Knjizi o Ruti. Potom ćemo govoriti o njezinoj liturgijskoj upotrebi u Rimokatoličkoj Crkvi, osobito u liturgiji časova. Pri tome ćemo promišljati o mogućim razlozima zbog kojih Knjigu o Ruti nalazimo u BrVO, a koji su povezani s uvijek aktualnim temama koje u njoj nalazimo. Naposljetku, prokomentirat ćemo nekoliko važnijih tekstualnih inačica po kojima je tekst Knjige o Ruti u BrVO specifičan u odnosu na ostale tekstualne tradicije.

1. KNJIGA O RUTI U BIBLIJI

Knjiga o Ruti kratka je biblijska knjiga od svega četiri poglavlja, ali vrhunske književne kvalitete. Ona pripada kanonskim knjigama i Hebrejske Biblije i kršćanskoga Starog zavjeta, ali se u poretku biblijskih knjiga nalazi na različiteme mjestu.

U Hebrejskoj Bibliji ona se ubraja u njezin treći dio koji se naziva Ketuvim (Spisi), a unutar njega pripada skupini od pet knjiga koje se nazivaju pet svitaka (*megillot*) i čitaju se svaka na jedan od pet židovskih blagdana. Pjesma nad pjesmama čita se za blagdan Pashe; Knjiga u Ruti čita se za blagdan Pedesetnice

⁶ Hezihijevska redakcija Septuaginte naziva se po Hezihiju iz Aleksandrije, grčkom leksikografu iz 5. stoljeća i temelji se na tekstualnoj tradiciji njegova rodnoga grada. Vatikanski kodeks (B) koji sadržava grčki prijevod Staroga zavjeta potječe iz četvrtoga stoljeća, ali pripada istoj tekstualnoj tradiciji koju nalazimo u egipatskoj Aleksandriji.

(hebr. *Šavuot*). Tužaljke se čitaju na dan sjećanja na uništenje Hrama; Propovjednik za Svetkovinu sjenica i Knjiga o Esteri za blagdan Purim.⁷

Glavni razlog zbog kojega se Knjiga o Ruti čita na Pedeseticu, koja obično pada u travnju ili svibnju, povezuje se s dva glavna sadržajima toga pomičnoga blagdana koji se slavi pedeseti dan nakon Pashe. Jedan je taj što blagdan Pedesetnice ima svoje korijene u poljodjelskoj kulturi i povezan je sa žetvom, a drugi je što židovska tradicija povezuje isti blagdan s Božjom objavom na Sinaju i darom Zakona ili Tore. Središnja radnja u Knjizi o Ruti događa se za vrijeme žetve, a njezin glavni lik predstavljen je kao osoba koja dolazi da se skloni pod krila Jahvina (Rut 2,12) i vrši njegov zakon.

Uz to, navode se u židovskoj predaji i drugi razlozi zbog kojih se ova knjiga čita na blagdan Pedesetnice, kao na primjer to da brojčana vrijednost imena Ruta na hebrejskom jeziku iznosi 606, a to je broj zapovijedi koji je Bog objavio Židovima na Pedeseticu. Također, po tradiciji kralj David rodio se i umro na blagdan Pedesetnice, a Ruta je njegova prabaka koja predstavlja idealnog preobraćenika na židovstvo.⁸

U kršćanskoj Bibliji Knjiga o Ruti pripada u povijesne knjige i nalazi se nakon Knjige o Sucima. To se objašnjava smještanjem radnje u vrijeme sudaca⁹ kako stoji već u prvoj rečenici: „U

⁷ Izvrstan prikaz Knjige o Ruti kojim smo se ovdje služili nalazi se u: Anto Popović, *Uvod u knjige Staroga zavjeta 2. Povijesne knjige*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., 95–115.

⁸ Usp. Kotel Da Don, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb, 2009., 225–226.

⁹ Ne navodi se u vrijeme kojeg se suca ili sudaca događa radnja Knjige o Ruti. Ipak, vjerojatno zbog toga što je bio iz Betlehema, postoji tradicija da je to bilo u vrijeme suca Ibsana o kojem se govori u Suci 12,8-10. Zanimljivo je što taj podatak nalazimo u Angelo Dalla Costa, *Zakon Czarkovni sloxen i upravglien za naučenje i prosvitgljenje redovnikov harvaskoga naroda*, Mleci, 1778. 186. Dostupno na mrežnoj stranici https://archive.org/details/zakon_czarkovni_1778-angel_dalla_costa/zakon_czarkovni_1_1778-angel_dalla_costa/ (posljednji pregled 29. kolovoza 2025.). Dalla Costa Ibsana naziva prema Vulgatinj verziji Abessan. Fra Andrija Kacić Mošić u svojoj *Korabljici* pak stavlja radnju Knjige o Ruti u vrijeme svećenika Elija. Prvo izdanje *Korabljice* objavljeno je 1760., a mi smo se konzultirali s izdanjem objavljenim 1857. u Zadru koje se može naći u digitalnom obliku u: https://archive.org/details/korabljica_pisma_svetoga_1857-andria_kacic/mode/2up. (posljednji pregled 29. kolovoza 2025.). Podatak o vremenu radnje Knjige o Ruti nalazi se na str. 119; No, valja reći da je zapravo upitna izvornost informacije o tome da se radnja Knjige o Ruti događa u vrijeme sudaca, jer se u ostatku knjige ne navodi ništa što bi bilo vezano uz to vrijeme. Usp. Anto Popović, *Uvod u Stari zavjet 2. Povijesne knjige*, 104.

ono vrijeme kada su vladali suci” (Rut 1,1).¹⁰ Tom prvom rečenicom jasno je naznačeno vrijeme radnje te knjige, ali to, naravno, nije i vrijeme njezina nastanka. O vremenu kada su vladali suci govori se kao o dalekoj prošlosti, pa je priča o Ruti morala biti zapisana dosta poslije.

Dva su glavna datiranja nastanka te knjige za koje se iznose različiti argumenti: predegzilsko i postegzilsko.

Predegzilsko datiranje nastanka Knjige o Ruti, to jest u vrijeme vladanja Davidove dinastije prije popasti judejskoga kraljevstava odlaskom Židova u babilonsko progonstvo 587 g. pr. Kr, temelji se ponajviše na samom završetku knjige u kojemu je Moapkinja Ruta predstavljena kao pretkinja (prabaka) kralja Davida (Rut 4,17b-22). Moapci Židovima nisu bili samo tuđinski, nego i neprijateljski narod, ali u vrijeme kralja Davida odnosi između Izraela i Moaba bili su dobri, pa bi se priča o Ruti Moapkinji, dobro uklapala u taj povijesni kontekst kao apologija moapskog elementa u Davidovu rodoslovlju. Međutim, priča o Ruti izričito je povezana s kraljem Davidom tek na samom kraju knjige, što je vjerojatno kasniji dodatak.¹¹ Inače, njezin sveukupni sadržaj tematski se puno bolje uklapa u postegzilsko vrijeme, tj. nakon 538. godine, kada su se Židovi, zahvaljujući perzijskom kralju Kiru, vratili iz babilonskog progonstva. Preciznije, Knjiga o Ruti mogla je nastati tijekom petog stoljeća pr. Kr. u vrijeme većeg zamaha postegzilske obnove koju su predvodili svećenik i pismoznanc Ezra te kraljevski namjesnik Nehemija.

Uz druge teme prisutne u ovoj knjizi, osobito se dobro u postegzilsko vrijeme uklapa tema mješovitih brakova i to kao kritika ili korekcija stava koji je izražen u Ezrinoj i Nehemijinoj

¹⁰ Svi biblijski citati preuzeti su iz tzv. Zagrebačke Biblije (1968.) u izdanju Kršćanske sadašnjosti, koja se može naći na mrežnim stranicama <https://biblija.ks.hr>. (posljednji pregled 28. kolovoza 2025.). Kada spominjemo suvremeni ili današnji hrvatski prijevod, mislimo na ovaj prijevod. Napominjemo da je kao polazni tekst Knjige o Ruti, kao i većine Staroga zavjeta, izabran prijevod Antuna Sovića (1881. – 1941.), a u književnoj obradi ove knjige sudjelovao je hrvatski književnik i prevoditelj Olinko Delorko (1910. – 2000.)

¹¹ U tom slučaju Knjiga o Ruti završavala bi retkom Rut 4,17a: „Susjede mu nadjenuše ime govoreći: ‘Noemi se rodio sin!’ I prozvaše ga Obed”, a nastavak „on je otac Jišaja, oca Davidova.“ (4,17b) te Peresovo rodoslovlje (14,18-22) bilo bi dodano poslije u svrhu povezivanja s kraljem Davidom. Je li tomu tako, ostaje otvoreno pitanje. (usp. Anto Popović, *Uvod u Stari zavjet 2. Povijesne knjige*, 106–107.) U svakom slučaju činjenica je da sadržaj Knjige o Ruti funkcionira kao skladna literarna cjelina koja ima svoju poruku i bez povezivanja s kraljem Davidom. U BrVO taj završni dio Knjige o Ruti nedostaje.

knjizi. Naime, u provođenju postegzilske obnove koja se temeljila na Tori, Ezra i Nehemija imali su izrazito negativan stav prema mješovitim ženidbama. Žene tuđinke smatrali su velikom opasnošću za čistoću vjere u Jahvu, te su zabranjivali ženidbu s njima, a onim Židovima koji su se oženili tuđinkama naredili su da otpuste svoje žene zajedno s djecom koju su im rodile (Ezr 9,1 – 10,44; Neh 13,23-27). Tako rigoroznom i isključivom stavu suprotstavlja se autor Knjige o Ruti predstavljajući primjer jedne žene tuđinke koja, ne samo da nije bila opasnost za vjeru u Jahvu nego je postala njezinim svjedokom. Drugim riječima, poučna životna priča o Ruti Moapkinji želi poručiti da mješoviti brakovi nipošto ne moraju automatski biti opasnost za vjeru. Ako se neki Židov oženi ženom tuđinkom koja u potpunosti prihvaća vjeru u Jahvu, kao što je to učinila Moapkinja Ruta, tada nema nikakva razloga da se takva žena otpusti samo zato što je tuđinka.¹²

Nadalje, u prilog postegzilskog datiranja Knjige o Ruti ide i široko tumačenje zakona o leviratu, isticanje važnosti obitelji i uloge žene te karakterizacija likova s pomoću njihovih osobnih imena koja je karakteristična za postegzilsku literaturu. Jednostavno rečeno, argumenata za postegzilsko datiranje Knjige o Ruti više je negoli za smještanje njezina nastanka u vrijeme prije babilonskoga progonstva.

2. KNJIGA O RUTI U CRKVENOJ LITURGIJSKOJ UPOTREBI

Govoreći o Knjizi o Ruti u BrVO, treba imati na umu da je tu riječ o liturgijskoj knjizi koja sebe naziva *briviël po zakonu rimskomu* (8b,8-9). Korišten je kao veliki brevijar korskoga tipa koji je služio za zajedničko moljenje časoslova u crkvi. Inače, kompletni rimski brevijar ima pet dijelova: 1) Kalendar s uskršnom tablicom; 2) Psaltir; 3) Temporal; 4) Sanktoral; i 5) Oficij Blažene Djevice i Pokojnih.¹³

¹² Ne slažu se svi autori da je cilj pisanja Knjige o Ruti bio protivljenje Ezrinom i Nehemijinom ekskluzivističkoj ženidbenom politici, a to zato što je Ruta preobraćenica i takva se zapravo ne protivi retorici Ezre i Nehemije koji se brinu za čistoću vjere. Usp. Bartosz Adamczewski, *The Purpose of the Book of Ruth*, u: *Collectanea Theologica*, 93 (2023.) 2, 7. Ipak, treba reći kod Ezre i Nehemije na nalazimo jasnu distinkciju između ženidbe sa strankinjama koje su prešle na židovstvo i s onima koje to nisu, a to je upravo ono što Knjiga o Ruti želi osvijestiti.

¹³ Mario Righetti, *L'Anno liturgico nella storia, nella messa - nell'ufficio*, Ancora, Milano, 1969., 662–663

Prema tome BrVO zapravo je samo drugi dio cjelovitoga Rimskoga brevijara jer sadržava temporal (*Proprium de tempore*) s čitanjima za cijelu liturgijsku godinu. Budući da prva dva dijela (kalendar i psaltir) po sebi ne predstavljaju samu strukturu brevijara, tek u temporalu nalazi se njegov naslov *Incipit ordo Breviarii secundum consuetudine Romane Curiae*,¹⁴ kojima u BrVO odgovaraju riječi: *V ime b(o)žie počenet' čin' briviela po zakonu rimskomu* (8b,7-9).

Brevijar po rimskom zakonu, tj. obredu u vrijeme kada je napisan BrVO u stručnoj se literaturi također naziva rimsko-franjevačkim brevijarom.¹⁵ To je zato što je sveti Franjo Asiški u svom Pravilu prihvatio „božanski časoslov po obredu svete Rimske crkve“ (PP III,1),¹⁶ i tako se taj tip brevijara veoma brzo proširio po cijeloj Europi zahvaljujući brzom širenju Franjevačkog reda. Pri tome je brevijar rimske kurije doživio određene prilagodbe i to posebno što se tiče izbora čitanja. No te prilagodbe nisu se događale samo za potrebe članova Franjevačkog reda, nego i na lokalnim razinama, pa svaki rimski brevijar iz toga doba trebamo gledati kao lokalnu prilagodbu temeljnog brevijara rimske kurije. To, naravno, vrijedi i za BrVO koji je morao biti u upotrebi barem do velike liturgijske reforme koju je inicirao Tridentinski sabor (1545. – 1563.).

U okviru te reforme izvršena je i standardizacija rimskoga brevijara, kada je 1568. godine papa Pio V. apostolskom konstitucijom *Quod a nobis* proglasio jedinstven rimski brevijar za čitavu Katoličku Crkvu. U njemu nije bilo čitanja iz Knjige o Rutu, kao ni u kasnijim obnovljenim verzijama toga brevijara koje su proglasili papa Pio X. 1911. i papa Ivan XXIII. 1961. godine. Isto tako Knjigu o Rutu ne nalazimo ni u redovitom ciklusu biblijskih čitanja u obnovljenoj Liturgiji časova nakon Drugoga vatikanskoga sabora koju je proglasio papa Pavao VI. apostolskom konstitucijom *Laudis canticum* 1970. godine. Ipak, ona postoji u dodatnome (opcionalnom) Lekcionaru za Službu čitanja gdje se može čitati kao prvo čitanje od srijede drugog tjedna do, uklju-

¹⁴ Usp. Mario Righetti, *L'Anno liturgico nella storia, nella messa - nell'ufficio*, 662.

¹⁵ O povijesti rimsko-franjevačkog brevijara vidi: Mario Righetti, *L'Anno liturgico nella storia, nella messa - nell'ufficio*, 656–663.

¹⁶ Usp. Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, *Franjevački izvori*, Sarajevo–Zagreb, 2012., 191.

čivo, treće nedjelje došašća.¹⁷ Predviđeno je da se u tih pet dana susljedno pročita čitava Knjiga o Ruti podijeljena na sljedećih pet dijelova:

Drugi tjedan došašća: Srijeda: 1,1-22; Četvrtak: 2,1-13; Petak: 2,14-23; Subota: 3,1-18

Treća nedjelja došašća: 4,1-22.

U Općoj uredbi liturgije časoslova (br. 147)¹⁸ stoji da se Knjiga o Ruti, uz proroka Izaiju i proroka Miheja, čita u vremenu došašća, ali se tu ne objašnjavaju razlozi. Ipak, nije ih teško dokučiti. Ruta je jedna od pet žena koje se navode o Isusovu rodoslovlju u Evanđelju po Mateju (1,5) i prabaka je kralja Davida, čijim se sinom naziva Isus Krist. Vrijeme došašća, osobito njegov drugi dio, vrijeme je neposredne pripreme za slavlje Kristova rođenja, pa je prikladno u liturgiji časova čitati tekstove koji donose zanimljivu životnu priču jedne njegove davne pretkinje. No treba reći da dodatni Lekcionar za Službu čitanja još ne postoji na hrvatskom jeziku, što znači da se danas u časoslovu na hrvatskom jeziku Knjiga o Ruti zapravo nikad ne čita.

Ipak, dijelovi Knjige o Ruti čitaju se danas u misi, ali tek svake druge godine u ciklusu svagdanjih misnih čitanja I (za neparnu godinu). Svake neparne godine dvadesetoga tjedna kroz godinu, koji obično pada u mjesecu kolovozu čita se u petak toga tjedna Rut 1,1.3-6.14b-16.22, a u subotu Rut 2,1-3.8-11; 4,13-17. U ta dva dana, i to svake druge godine, pročita se u liturgiji tek nešto manje od četvrtine teksta ove male biblijske knjige.

Vratimo li se u vrijeme prije tridentinske standardizacije rimskoga brevijara, to jest u vrijeme kada je nastao BrVO, vidimo da ni u to doba Knjigu o Ruti ne susrećemo u redovitoj upotrebi u Liturgiji časova. Doduše, postoji svjedočanstvo o upotrebi Knjige u Ruti u rimskoj liturgiji već u sedmom stoljeću, i to ne u došašću nego u korizmeno vrijeme,¹⁹ ali možemo slobodno reći, da je ova knjiga i u prošlosti i danas premalo zastupljena u liturgijskoj upotrebi. Ako je tko htio čitati ovu knjigu, morao je pose-

¹⁷ Budući da ovaj lekcionar još ne postoji na hrvatskom jeziku, služili smo se njemačkim izdanjem: *Lektionar zum Stundenbuch*, Heft 1. Advent und Weih-nachtszeit. Erste Jahresreihe. Benziger Verlag, Herder Verlag, Friedrich Pustet, 1978.

¹⁸ Opća uredba liturgije časova kao i apostolska konstitucija *Laudis canticum* (Pjesmu hvale) nalazi se u prvom svesku Časoslova. Mi smo imali u ruci ovo izdanje: *Časoslov rimskog obreda I*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

¹⁹ Usp. Mario Righetti, *L'Anno liturgico nella storia, nella messa - nell'ufficio*, 753.

gnuti za Biblijom, koja pak u stara vremena nije bila tako lako dostupna kao danas.

Smatramo da je jedan od razloga zbog kojih Knjigu o Ruti rijetko nalazimo u brevijarima vjerojatno i taj što se liturgija časova u Rimskoj Crkvi razvijala u smjeru individualizacije i klerikalizacije časoslova, što se danas nastoji ispraviti. Liturgija časova, kao javna molitva Crkve, to jest cijeloga naroda Božjeg, tijekom srednjega vijeka pretvorila se u osobnu obvezu²⁰ koja se preuzima primanjem sakramenta svetoga reda ili zavjetovanjem u nekoj redovničkoj ili monaškoj zajednici. To je sigurno utjecalo i na izbor biblijskih čitanja u brevijaru, tako da se davala prednost onim sadržajima koji su bliži monaškomu, redovničkom i svećeničkom obliku života, koji je u Rimskoj Crkvi i za svjetovne svećenike povezan s obvezom celibata. Razumljivo je što sadržaj Knjige o Ruti u tom kontekstu nije bio odviše primjenjiv na osobni život jer su u njezinu središtu pitanja bračnog i obiteljskog života, kakvim korisnici brevijara uglavnom nisu živjeli.

Kažemo „uglavnom“ zato što je kultura zajedničkog slavljenja liturgije časova s narodom barem u posebnim prigodama bila dosta raširena upravo u onima krajevima gdje su djelovali glagoljaši. Liturgijski crkvenoslavenski jezik, premda nije bio istovjetan govornomu pučkom jeziku, bio je narodu razumljiv. U tom ambijentu, čitanje ili slušanje Knjige o Ruti, moralo je ljudima biti blisko jer se u njoj govori o temama iz života običnih ljudi. Naravno, Knjiga o Ruti mogla je, a može i danas, poslužiti i svećenicima kao odličan materijal za tematske propovijedi i vjersku pouku u okviru obiteljskoga pastoralala. Nije isključeno da je sve to razlog zašto ovu knjigu nalazimo i u BrVO, pri čemu nije suvišno zapaziti da se ona u njemu zapravo doima kao dodatak.

Naime, BrVO sadržava vlastite tekstove za liturgijsku godinu (*Proprium de tempore*) i slijedi čitav njezin tijek počevši od prve nedjelje došašća do četvrta nedjelje mjeseca studenoga, koja ovisno o tome u koji dan u tjednu pada prvi dan u mjesecu, može biti i posljednja nedjelja u tekućoj liturgijskoj godini i prva nedjelje-

²⁰ Već u osmom stoljeću (oko 755. g.) Pravilo za kanonike (*Regula canonicorum*) svetoga Krodeganga, biskupa Metza, propisuje, da onaj tko zbog nekoga važnog razloga ne izmoli časoslov u koru, treba to učiniti osobno. Ipak, nije poznat ni jedan sinodalni dekret, prije Tridentinskog sabora koji bi govorio o obvezi privatnog moljenja časoslova (Usp. Robert Taft, *La liturgia delle ore in oriente e occidente. Le origini dell'ufficio divino e il suo significato per oggi*, Lipa, Roma, 2001., 358–359).

lja došašća, to jest početak nove liturgijske godine, Napomena za četvrtu nedjelju u studenom u BrVO kaže da se tada čitaju knjige proroka,²¹ te slijedi niz čitanja iz knjiga dvanaest malih proroka.²² Nakon toga, ali bez posebne napomene, jednostavno slijedi tekst Knjige o Ruti, koja pak ne pripada u proročke knjige.²³

Zbog svega navedenoga, činjenica da se u BrVO nalazi gotovo čitava Knjiga o Ruti čini nam se još važnijom i zanimljivijom. Postavljaju se mnoga pitanja. Jesu li Knjigu o Ruti u svom brevijaru htjeli imati njegovi naručitelji iz Roča, ili je to bio izbor pisara? Bilo da je riječ o jednom ili drugom, jednako se pitamo koji su razlozi u pozadini uvrštenja ove knjige u BrVO, kada znamo da ona u brevijaru ne pripada u redovito ili obvezatno štivo? Istina je da je BrVO poseban među hrvatskim glagoljskim brevijarima po tome što donosi puno opsežnije biblijske tekstove nego što je to u brevijarima uobičajeno,²⁴ što znači da iza njegova nastanka stoji netko tko je općenito imao veliku ljubav prema Svetom pismu pa je htio u brevijaru imati što više biblijskoga teksta. U tom kontekstu možemo razumjeti i njegovu odluku da se u BrVO nađe i Knjiga o Ruti, inače rijetko zastupljena u časoslovu rimskoga obreda. No, smatramo da nećemo puno pogriješiti, ako zaključimo da je onaj tko je odlučio da se u BrVO nađe i Knjiga o Ruti morao također imati i afinitet prema temama o kojima se u njoj govori. O tim temama govorit ćemo u nastavku.

3. AKTUALNE TEME U KNJIZI O RUTI

Budući da Knjiga o Ruti donosi jednu životnu priču, u njoj se lako prepoznaju uvijek aktualne teme, koje su bile jednako zanimljive u vrijeme kada je ta knjiga napisana kao i danas, a zasigurno i u vrijeme kada je zapisana u BrVO i čitala se u davnome istarskom glagoljaškom gradiću Roču.

²¹ BrVO 445a, 19–21: *n(e)d(ê)le · 4 · m(ê)s(e)ca novembra pokladaūt se kn(i)gi pr(o)r(o)kov'.*

²² Tekst koji joj neposredno prethodi jest odlomak iz Knjige proroka Malahije 1,1 – 2,4, a on se nalazi na kraju niza čitanja iz malih proroka koji Knjizi o Ruti u Brevijaru Vida Omišljana prethode odlomci iz knjiga svih dvanaest malih proroka poredanih redom koji odgovara onom u Septuaginti: Hošea, Amos, Mihej, Jeol/Joel, Obadija, Jona, Nahum, Habakuk, Sefanija, Hagaj, Zaharija, Malahija.

²³ Nakon Knjige o Ruti u BrVO 466a,6 – 468b, 29, slijedi još samo Komentar proroka Hošee Teodoreta Cirkog.

²⁴ Usp. Milan Mihaljević, *Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine*, 119.

3.1. *Ekonomska migracija*

U doba Sudaca, jedan bračni par iz Betlehema, Elimelek i Noemi sa svojim dvama sinovima, koji su se zvali Mahlon i Kiljon, otišli su da se nasele na moapskim poljanama, jer je u njihovoj zemlji nastala glad. Riječ je o tipičnom odlasku u stranu zemlju „trbuhom za kruhom“ gdje se zbog rješavanja najosnovnijih egzistencijalnih pitanja prešutno ruše i one teške barijere koje postoje između dvaju naroda čija je povijest opterećena negativnim iskustvima i neprijateljstvima. Upravo takav odnos bio je između Izraelaca i Moabaca. U Knjizi Ponovljenog zakona 23,4-5 propisano je da Moabac (kao i Amonac) ne može ući u Jahvinu zajednicu ni u desetom koljenu, a razlog je taj što Moapci nisu dopustili Izraelcima da mirno prijeđu preko njihova teritorija na putu prema Obećanoj zemlji. Uz to, moapski kralj Balak unajmio je proroka Bileama da ih prokune kada su se utaborili na Moapskim poljanama (Br 22,1 – 24,5). Međutim, Bileam je po Božjem nadahnuću umjesto naručenog proklinjanja svaki put nad Izraelcima izricao blagoslov.

U Knjizi Nehemijinoj (13,1-3) loš odnos Moabaca i Amonaca prema Izraelcima na putu prema Obećanoj zemlji izričito se navodi kao razlog za isključenje svih stranaca iz Izraela. Međutim, u Knjizi o Ruti bez ikakvih negativnih konotacija donosi se podatak da su se zbog gladi u svojoj zemlji, Elimilek i Noemi zajedno sa svojim dvama sinovima, mirno nastanili na moapskim poljanama. Tu je Elimelek umro, a njegova dva sina oženila su se Moapkinjama. Tako je ekonomska migracija predstavljena kao prihvatljiv način rješavanja egzistencijalnih problema, a na to se kao prirodna posljedica nadovezuje tema brakova s domicilnim stanovništvom ili tzv. mješovitih brakova.

3.2. *Mješoviti brakovi*

Pripovijedanje u Knjizi o Ruti ne govori o braku dviju osoba različite vjere i nacionalnosti u pravnim kategorijama, ali je poznato da su takvi brakovi u drugim starozavjetnim knjigama bili zabranjeni. Jedno od najvažnijih biblijskih mjesta koja govore o tome nalazi se u Pnz 7,3-4: „Ne sklapaj ženidbe s njima, ne udavaj svoje kćeri za njihova sina niti ženi svoga sina njihovom kćeri; jer bi ona odvratila od mene sina tvoga; drugim bi bogovima on služio; Jahve bi se razgnjevio protiv vas i brzo bi te istrijebio.”

U tom tekstu jasno je kao glavni razlog za zabranu mješovitih brakova navedena briga za čistoću vjere. Pri tome se kao

veći problem ističe ženidba Židova sa strankinjom, negoli udaja Židovke za stranca. Kada je riječ o vjerskim pitanjima, to očito govori o snažnijem utjecaju žene na muža negoli obratno. Štoviše, u navedenoj formulaciji zabrane mješovitih brakova uopće se ne govori o mogućnosti da žena strankinja prihvati vjeru svoga muža Židova, i tako mu u vjerskom smislu ne bude nikakva opasnost. Čini se kao da je žena strankinja u religioznom smislu redovito uvijek doživljena kao prijetnja od koje se treba zaštititi. Takav isključiv stav zauzeli su i Ezra i Nehemija, te su posve bezobzirno tražili od svih muškaraca koji su se oženili strankinjama da otpuste svoje žene pozivajući se pri tome ne samo na propise Zakona (Pnz 7,3-4) nego i na negativne primjere poput kralja Salomona kojega se žene tuđinke navele na grijeh (Neh 13,25-26).

Na takav stav autor Knjige o Ruti odgovara donoseći jedan potpuno suprotan i pozitivan primjer. Ne poziva se ni na kakav propis koji bi izričito dopuštao ženidbu sa strankinjama, iako i takvih propisa ima (npr. Pnz 21,10-14), nego iznosi primjer jednoga uspješnog braka sa ženom tuđinkom, koja se pokazuje kao istinski svjedok vjere u Jahvu. Naravno, Knjiga o Ruti nije opće mjerilo, ali, donoseći pozitivan primjer kako brak sa strankinjom može biti uspješan, ona se bori protiv predrasuda koje su sklone negativističkom poopćivanju i isključivosti. Isto tako, primjer Rute pokazuje kako interpretacija i primjena određenih propisa Zakona općenito ne smije biti slijepo automatska, nego treba polaziti od konkretnih osoba i njihova života. Ako neke žene strankinje i jesu prijetnja čistoći vjere (kao u slučaju Salomonovih žena), to ne znači da su takve sve.

Iz današnje perspektive Knjiga u Ruti ima i određena ograničenja, jer se o uspješnome mješovitom braku govori samo u slučaju da žena prihvati vjeru svoga muža, a ne o braku koji bi mogao biti uspješan i sretan čak i ako supružnici ostanu različitih religioznih uvjerenja i pripadnici različitih vjerskih zajednica. Čini se da je u povijesnom kontekstu u kojem je nastala Knjiga o Ruti uspješan mješoviti brak takve vrste bio nezamisliv, ali poruka ove knjige ipak predstavlja važan korektiv negativnih predrasuda o brakovima sa strancima i o odnosu prema strancima općenito.

3.3. *Muška neplodnost*

U Bibliji se potpuno otvoreno govori o ženama nerotkinjama te postoji niz primjera u kojima su važni ženski biblijski

likovi imali problema s plodnošću. Posebno su istaknute one žene nerotkinje koje su u određenom trenutku Božjom milošću ipak postale majke kao što su, na primjer, Abrahamova žena Sara, Jakovljeva žena Rahela, neimenovana majka Samsonova, Samuelova majka Ana i, u Novom zavjetu, Elizabeta, majka Ivana Krstitelja.

S druge strane, o pitanju muške neplodnosti u Bibliji se govori vrlo rijetko i ne tako otvoreno.²⁵ Pridjev neplodan (hebr. *‘āqār*) u muškom rodu nalazi se u Bibliji samo jednom, i to u Pnz 7,14 gdje čitamo: „Bit ćeš blagoslovljen nad sve narode; neće u tebe biti ni neplodna ni neplodne, ni među tvojom čeljadi ni među stokom tvojom.” Te riječi blagoslova, u kojima se govori kako uopće neće biti neplodnih, ako narod bude vjeran Savezu i vršio Božje zapovijedi, svjedoče kako je postojala svijest i o muškoj neplodnosti u braku.

Postojanje muške neplodnosti podrazumijeva se i u zakonu o leviratu koji propisuje da čovjek čiji oženjeni brat umre ne ostavivši potomstva, treba uzeti njegovu udovicu i s njom imati dijete, a prvi sin iz te veze smatra se sinom pokojnika i nasljeđuje njegovu baštinu (Pnz 25,5-10).

Treba reći da netko može umrijeti ne ostavivši djece, ne samo zato što je bio neplodan nego i zato što su mu djeca možda umrla.²⁶ Ali, to se ne protivi tomu da se u zakonu o leviratu podrazumijeva mogućnost muške neplodnosti.

Međutim, o konkretnim primjerima muške neplodnosti ne govori se tako izričito kao što je to slučaj sa ženskim likovima, jer se neplodnost u braku redovito pripisivala ženi i o ženskoj neplodnosti govorilo se bez previše diskrecije. Biti nerotkinjom, kako se izrazila Elizabeta, majka Ivana Krstitelja, doživljavalo se kao „sramota među ljudima” (Lk 1,25), a i same žene nerotkinje otvoreno su govorile o svome stanju i na razne načine tražile

²⁵ U Bibliji postoje tekstovi u kojima se izričito govori o kastriranim osobama koje nisu sposobne imati djecu (npr. Pnz 23,1; Iz 56,3-5), no ovdje ne mislimo na te slučajeve, nego spolno sposobne i aktivne muškarce koji zbog nekog razloga ne mogu imati djecu.

²⁶ Tako se na primjer rješava kontradikcija između dviju tvrdnji koje govore o djeći Davidova sina Abšaloma: „Abšalomu se rodiše tri sina i jedna kći po imenu Tamara; bila je to vrlo lijepa žena. (1 Sam 14,27) i „Abšalom bijaše još za života postavio sebi spomenik u Kraljevoj dolini jer mišljaše: ‘Nemam sina koji bi sačuval spomen mome imenu.’ I nazvao je taj spomenik po svome imenu te se još i danas zove ‘Abšalomov spomenik.’” (2 Sam 18,18). Ova zadnja tvrdnja može su uskladiti s prvom jedino ako su Abšalomovi sinovi umrli mladi ili kao djeca. Kći Tamara očito je doživjela odraslu dob jer je nazvana vrlo lijepom ženom.

pomoć i molile se Bogu. Sara se, prije nego što je sama zatrudnjela, poslužila svojom sluškinjom Hagarom kao surogat-majkom (Post 16,1-2). Izak je molio za svoju ženu Rebeku jer je bila nerotkinja i Bog ga je uslišio (Post 25,21). Rahela je bila toliko očajna i zavidna na svoju sestru Leu koja je već rodila četiri sina, da je rekla svom, tj. zajedničkomu mužu Jakovu: „Daj mi djecu! Inače ću svisnuti!” (Post 30,1). Potom se i ona, kao i Sara, poslužila surogat-majčinstvom, a poslije i sama rodila (Post 30,3-8;22-24). Molitva nerotkinje Ane, poslije majke Samuelove (1 Sam 1,9-18), inspirativan je primjer djelotvornosti molitve ne samo u smislu uslišanosti nego pozitivne promjene raspoloženja jer se za Anu nakon molitve kaže: „... lice joj nije više bilo tužno kao i prije.” (1 Sam 1,18b).

U slučajevima muške neplodnosti govori se o toj temi s puno više obzira, pa tako i u Knjizi o Ruti gdje s potpunom sigurnošću možemo identificirati barem jedan lik neplodnog muškarca. To je Rutin muž Mahlon, a moguće je da je neplodan bio i njegov brat Kiljon, jer su obojica više godina živjeli u braku sa svojim ženama Rutom i Orpom, ali ni jedan ni drugi nisu imali djece. Za Mahlona smo sigurni da je upravo u njemu bio razlog što u braku s Rutom nije imao djece, jer se nakon njegove smrti ona udala za Boaza i u tom braku rodila sina. Za Kiljona pak me možemo biti sigurni, jer se njegova žena Orpa nakon njegove smrti vratila svojoj rodnoj kući i tako je otišla sa scene te o njoj više ne znamo ništa.

Jedan od načina rješavanja posljedica muške neplodnosti u braku bio je ispred spomenuti leviratski zakon. No on se mogao primijeniti samo kada određeni čovjek umre. Tako je bilo i u slučaju Rute, a ta knjiga donosi jednu inovativnu interpretaciju toga propisa koja povezuje dužnost levirata s dužnošću skrbnika.²⁷ Naime, biblijski propis o dužnosti levirata govori samo o slučaju braće koja žive zajedno, pa ako jedan od njih, premda je bio oženjen, umre ne ostavivši djece, živeći brat dužan je uzeti njegovu ženu i podići potomstvo svomu preminulom bratu. U Knjizi o Ruti, gdje su oba brata umrla, zakon levirata interpretira se tako da se ta dužnost prenosi na njegova najbližeg rođaka koji ima pravo i dužnost skrbnika, a ako je on ne prihvati, ona se u tom slučaju prenosi na sljedećega najbližeg rođaka.

²⁷ Usp. Jean-Louis Ska, *Il libro sigillato e il libro aperto*, EDB, Bologna, 2005., 383-385.

U propisu o leviratu u Pnz 25,5-10 kao glavni njegov cilj navodi se očuvanje pokojnikova imena na baštini, pa se zato prvi sin rođen iz leviratske veze smatrao zakonitim sinom pokojnika. Međutim, možemo u tom propisu iščitati i tihu potvrdu da se za uzrok neplodnosti u braku ipak nije smatrala isključivo žena, kao i brigu za ženu udovicu bez djece kojoj se omogućuje druga prilika ne samo da se udajom zbrine nego da se i ostvari kao majka.

3.4. *Odnosi među ženama u istoj obitelji*

Nakon smrti Noemina muža Elimeleka i njihove dvojice sinova, Mahlona i Kiljona, kao jedini članovi iste obitelji ostaju tri žene koje međusobno nisu ni u kakvome krvnom srodstvu. One su sve postale članovi te obitelji udajom. Međusobno ih povezuje brak s jednim ocem i dvojicom njegovih sinova. Noemi, Orpa i Ruta čine tako obitelj koja se sastoji od svekrve i dviju snaha, koje su međusobno jetrve, a sve tri udovice bez djece: Noemi jer su joj sinovi umrli, a Orpa i Ruta jer u braku sa svojim muževima nisu ni imale djece.

U obiteljskom životu, osobito u patrijarhalnom društvu gdje je više oženjene braće živjelo pod istim krovom, riječ je o odnosima koji su poslovično obilježeni napetošću i sukobima, i u odnosu između svekrve i snahe i u odnosu među jetrvama. Takve probleme nalazimo i u biblijskim obiteljima. Na primjer, kada se Izakov i Rebekin sin Ezav oženio dvjema Hetitkinjama, biblijski pisac to komentira rečenicom: „One postadoše izvor ogorčenja Izaku i Rebeki.” (Post 26,35). Poslije je Rebeka još rekla svomu mužu Izaku bojeći se da se i njihov drugi sin, Jakov, slično ne oženi: „Moj mi je život dosadio zbog ovih žena Hetitkinja. Ako se i Jakov oženi kojom kao što su ove urođenice, Hetitkinjom, što će mi onda život!” (Post 27,46).

Što se tiče odnosa između jetrva – ženama dvojice braće – zanimljivo je što, osim u Knjizi o Ruti, Biblija ne opisuje ni jedan takav konkretan slučaj. Najsličniji obiteljski odnos o kojem se govori jest onaj između dviju ili više žena istoga muža. U tom su kontekstu najilustrativniji primjer Jakovljeve žene Lea i Rahela, koje su čak bile rođene sestre, ali zato ništa manje suparnice, čiji je odnos bio obilježen rivalstvom i zavišću (usp. Post 30,1-24).

Međutim, Knjiga o Ruti i u pitanju odnosa među ženama u istoj obitelji donosi primjer koji razbija negativne predrasude i klišeje. Ne navode se nikakvi detalji obiteljskoga života iz vreme-

na dok su bili živi njihovi muževi, ali se nakon njihove smrti vidi da su Noemi, Orpa i Ruta uvijek živjele u miru i skladu. Objе Noemine snahe htjele su se vratiti s njom u Betlehem, kada se tamo popravilo ekonomsko stanje, i nisu je htjele ostaviti samu. A Noemi sa svoje strane pokazuje iznimnu brigu za svoje snahe, govoreći im da se vrate svaka kući svoje majke, jer se još mogu udati i biti zbrinute u braku s novim muževima. Nije od njih tražila da se pobrinu za nju, nego se ona htjela pobrinuti za njih.

Orpa se nakon Noemina savjeta vratila svomu rodnom domu, a Ruta je bila nepokolebljiva u nakani da ostane sa svojom svekrvom. Riječi koje je pri tome izgovorila neodoljivo podsjećaju na ženidbenu privolu i odlično se, kao protuargument, uklapaju u kontekst Ezrina i Nehemijina zahtjeva da se otpuste žene strankinje. Možemo slobodno zamisliti ženu strankinju koju je njezin muž Židov prisiljen otjerati, a ona mu odgovara riječima koje je Ruta rekla svojoj svekrvi Noemi:

„Nemoj me tjerati da te ostavim i da odem od tebe: jer kamo ti ideš, idem i ja i gdje se ti nastaniš, nastanit ću se i ja; tvoj narod moj je narod i tvoj Bog moj je Bog. Gdje ti umreš, umrijet ću i ja; gdje tebe pokopaju, pokopat će i mene. Neka mi Jahve uzvрати svakim zlom i nevoljom ako me što drugo, osim smrti, rastavi od tebe.” (Rut 1,16-17).

Ključne riječi u toj izjavi svakako su „tvoj narod moj je narod i tvoj Bog moj je Bog”, jer govore o integraciji u zajednicu Božjega naroda, koja se događa posredstvom bračne i obiteljske veze, ali je u potpunosti slobodna jer se Ruta jednako kao i Orpa, da je htjela, mogla vratiti svojoj kući. Rutina izjava također pokazuje kako pripadnost određenoj obitelji, narodu i vjeri, nije u potpunosti uvjetovana etničkim i društvenim podrijetlom, nego je to i stvar osobne opredjeljenosti, ali je, naravno, potrebno i prihvaćanje od zajednice kojoj se želi pripadati.

3.5. *Brak između osoba s izrazitom dobnom i ekonomskom razlikom*

Dolaskom Noemi i Rute u Betlehem započinje glavna radnja knjige koja se događa u vrijeme žetve ječma. Pripovjedač nas odmah upoznaje s postojanjem Boaza, vrlo imućna čovjeka, Noemina rođaka po mužu Elimeleku.

Ruta je htjela iskoristiti pravo pabirčenja za žeteocima koje je zakon davao siromasima, pridošlicama i udovicama (Lev 19,9-10;

23,22; Pnz 24,19-21), a sreća ju je dovela baš u Boazovo polje (Rut 2,3). Čitav kontekst, kao i samo Rutine riječi „Htjela bih ići u polje pabirčiti klasje za onim u koga nađem milost.” (Rut 2,2) govore o tome kako je ostvarenje prava, koje je osobama u potrebi garantirao zakon, u praksi ovisilo o volji gospodara. Ono što je Božji zakon siromasima davao kao pravo, moćnici su im davali kao da im dijele milostinju.²⁸ Tako je u slučaju Rute na suptilan način oslikano stanje nepravde u društvu, u kojem ipak ima svjetlih primjera koji u okvirima svoje moći to stanje popravljaju. Takav svjetli primjer bio je imućni gospodar Boaz.

Uočivši mladu ženu kako pabirči među njegovim žeteocima, Boaz se za nju raspituje, te joj, doznajući tko je, ne samo dopušta da ostvari svoje pravo pabirčenja nego joj iskazuje pravu milost. Boaz Ruti daje jesti i piti, a svoj postupak objašnjava kao priznanje za njezinu dobrotu prema svekrvi i pouzdanje u Jahvu. Ipak, iz konteksta je sasvim jasno da se Ruta Boazu sviđjela.

Kada se Ruta vratila kući i sve ispričala svojoj svekrvi Noemi, ona ja odmah shvatila o čemu je riječ, a Boaz je, kao rođak njezina muža, bio jedan od njihovih skrbnika (hebr. *gō'êl*). Uloga skrbnika bila je da se pobrine za imanje rođaka koji je upao u nepriliku kako bi spriječio otuđivanje njegove imovine (Lev 25,25), a u ovom slučaju na nj se primjenjuje i zakon o leviratu. Boaz, doduše, nije bio najbliži Noemin, odnosno Elimelekov najbliži rođak, pa time ni prvi skrbnik, ali je taj problem poslije riješen. Najbliži rođak, čije ime nije navedeno, u početku je htio otkupiti Noemino, tj. Elimelekovo imanje, ali nije bio spreman uzeti Rutu za ženu i imati s njom djecu. Stoga je pravo otkupa ustupio Boazu.

No, prije nego što se sve to riješilo, Noemi je rekla Ruti da se uredi i ide na gumno na kojem će Boaz vijati ječam, i neka legne do Boazovih nogu kad on legne i zaspi. Bila je to gesta kojom je Ruta trebala pokazati da traži njegovu zaštitu, to jest da postane njegova žena. Iz dosadašnjega Boazova ponašanja čitatelj može lako predvidjeti da će se ta Rutina gesta njemu sviđjeti. Iz njegove reakcije, kada se u pola noći probudio i vidio Rutu kako leži do njegovih nogu, zaključujemo da je bio znatno stariji od nje. On joj se obraća nazivajući je „kćeri moja” jednako kao što ju je

²⁸ Usp. Carlos Mesters, *Cómo leer el libro de Rut*, Ediciones Paulinas, Bogotá, 1989., 54.

zvala svekrva Noemi, i uz to je pohvaljuje što nije išla za mladima (Rut 3,10), a to bi očigledno više odgovaralo njezinoj dobi.

Tekst Knjige o Ruti u BrVO završava s Rut 4,7a, prije nego što su se Boaz i Ruta vjenčali, pa je njihova priča u tom smislu u BrVO ostala nedovršena, ali je i uz taj nedostatak, čitatelju jasno kako će se završiti. U svakom slučaju, uz poruku da mješoviti brak između Židova i tuđinke može biti uspješan – što podrazumijeva da je žena prihvatila vjeru muža – Knjiga o Ruti istovremeno pokazuje da može bit uspješan i brak između osoba različite životne dobi i socioekonomskog statusa. A sve to zahvaljujući ženi koja je ponizna, poslušna i odana poput Rute jednako kao i pravednom i dobrodušnomu muškarcu poput Boaza.

3.6. Očekivanja od žene

Zbog izrazito pozitivne slike o ženama i odnosima među ženama u Knjizi o Ruti zna se reći: „Ako je ijednu svetopisamsku knjigu napisala žena, tada se to na prvome mjestu može pretpostaviti za Knjigu o Ruti.”²⁹ Doista, u ovoj knjizi o ženama govori se samo afirmativno. No to nipošto ne mora biti znak da ju je napisala žena. Knjiga o Ruti zapravo nalikuje na Pjesmu o vrsnoj ženi koju nalazimo na kraju Knjige mudrih izreka (31,10-31), a za koju je očito da je napisana iz muške perspektive, kao što se to među ostalim vidi iz ovih stihova „Muževljevo se srce uzda u nju, i blagom neće oskudijevati. Ona mu čini dobro, a ne zlo, u sve dane vijeka svojeg.” (Izr 31,11-12). Naravno da se svaka žena može s time složiti, ali tu je prije svega predstavljen idealan lik žene kakav bi očekivao njezin muž.

Isto se može reći i za lik Rute u biblijskoj knjizi koja se naziva njezinim imenom. Ruta je dobra, bogobojazna, poštena i vjerna žena koja ni na što ne prigovara. Ona se ni u jednoj situaciji ni na što ne žali. Svima je poslušna i svemu prilagodljiva. Jedino se, ako se tako uopće može reći, usprotivila svojoj svekrvi Noemi kad joj je rekla da se vrati svomu narodu i svomu bogu, kao što je to učinila njezina jetrva Orpa (Rut 1,15). No to „protivljenje“ zapravo je izraz najveće privrženosti i doživotne odanosti (Rut 1,16-17).

Takva očekivanja od žene tipična su za patrijarhalno društvo, a Ruta je predstavljena kao žena koja, zato što je strankinja, ispunjava i više od onoga što se trebale žene Židovke kojima

²⁹ Anto Popović, *Uvod u Stari zavjet 2. Povijesne knjige*, 97.

barem nije bila potrebna prilagodba na drugu vjeru i običaje. Zato Knjigu o Ruti možemo čitati kao edukativnu priču koja predstavlja primjer jedne idealne žene, koja se bez obzira na svoje podrijetlo³⁰ dobro uklapa u obitelj i okolinu u koju je došla udajom.

Slično kao i u pitanju mješovitih brakova možemo i ovdje reći da iz današnje perspektive takve poruke neće na svaku ženu djelovati jednako poticajno, nego mogu pobuditi i određene kritike prema Rutinu ponašanju kao ženi koja kao da je zakinuta u izražavanju svojih osjećaja i izricanju svojih mišljenja.³¹ Potrebno je, naravno, prihvatiti i takve kritike, ali isto tako treba imati na umu da ni jedna knjiga, pa ni Knjiga o Ruti, ne iscrpljuje u potpunosti temu o kojoj govori. U ovom slučaju ispričana je životna priča o ženi koja se nakon smrti svoga muža mogla vratiti svojoj rodnoj kući u dobro poznati svijet, ali je ona izabrala izazov odlaska u nepoznato, a njezina poniznost i prilagodljivost predstavljene su kao tajna njezina uspjeha. Zbog toga njezino podrijetlo ne samo da nije skrivano nego je i istaknuto.

4. ZNAČAJNIJE TEKSTUALNE INAČICE U BRVO

Zahvaljujući Josefu Vasju, imamo solidnu tekstualnu analizu jedinoga glagoljičnog teksta Knjige o Ruti. Međutim, kako smo već rekli, Vajs nije detaljno istražio i obradio tekstualne inačice koju je naveo u svom radu. Ovdje ćemo istaknuti neke od njih za koje smatramo da su važne ne samo kao primjeri različitih tradicija prenošenja biblijskoga teksta nego imaju posebno značenje i za poruku knjige.

4.1. *Tko je narodu dao kruha? (Rut 6,1)*

U kontekstu čitave Knjige o Ruti odgovor na pitanje postavljeno u naslovu jasan je. Međutim, u Rut 6,1 gdje se o tome govo-

³⁰ Ovdje možemo podsjetiti da su Moapci iz perspektive Židova također imali stigmu da svoje podrijetlo vuku od Moaba, koji je rođen iz incestuoznog odnosa između Lota i jedne njegove kćeri, pa se smatralo da su i sami skloni nemoralu. Isto vrijedi i za Amonce, koji su potomci Amona, sina Lota i druge njegove kćeri (usp. Post 19,30-38). I u ovom kontekstu Knjiga o Ruti Moapkinji bori se protiv loših predrasuda, jer je Ruta bila izrazito čestita žena.

³¹ Usp. Katarina Ivanović, *Rutini životni odnosi*, Diplomski rad na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 35-36.

ri, subjekt radnje u BrVO nije izričito spomenut. U suvremenome hrvatskom prijevodu navedeni redak glasi:

„Tada se ona diže sa svojim snahama da ode s Moapskih poljana jer je čula na Moapskim poljanama da je Jahve pohodio narod svoj i dao mu kruha.”

Taj hrvatski prijevod temelji se na hebrejskome masoret-skom tekstu, a slijedi ga i Septuaginta. No, u BrVO 463a, 20-23 ovaj redak kraći je i glasi: *vzratiše že se ot sela moëv’ska · êko slišaše ot sela moëvla · êko dastъ imъ hlêbi*.

Kao što vidimo, ne spominju se izričito Noemine snahe, koje su zajedno s njom subjekt plurala *vzratiše se*. Također se izostavlja i drugi dio rečenice u kojem se kaže „da je Jahve pohodio narod svoj”, pa time nedostaje i izričit spomen Boga (Jahve) kao subjekta u rečenici: *êko dastъ imъ hlêbi*.

U hebrejskom tekstu tu nalazimo tetragram YHWH, koji se u hrvatskome suvremenom prijevodu prevodi Jahve, a u grčkom κύριος (Gospodin). Na drugim mjestima u Knjizi o Ruti gdje nalazimo ime YHWH (1,8.9; 2,4.12.20; 3,10,13), BrVO dosljedno ima *G(ospod)ъ*.

Postavlja se pitanje: Je li skraćeni tekst retka 6,1 postojao već u predlošku kojim se koristio BrVO ili je možda pisar sam namjerno skratio tekst, ili omaškom ispustio neke riječi? Osobito je važno ispuštanje dijela u kojem se kaže da je Jahve pohodio svoj narod, jer time ostaje neizrečen i subjekt u rečenici *êko dastъ imъ hlêbi*, što je inače prvi spomen Boga u izvornom tekstu Knjige o Ruti. Moguće da je riječ o nenamjernoj pisarskoj omaški ili u BrVO, ili u njegovu predlošku. Ako je pak ispuštanje namjerno, pisar se očigledno nije bojao hoće li čitatelj shvatiti da je subjekt radnje Bog koji daje kruha svom narodu.

Pri tome je znakovito kako se na različit način izražava nastanak gladi i njezin prestanak. Za glad se jednostavno kaže da je nastala, bez navođenja njezina uzroka, dok je za kruh rečeno da ga je dao Bog. I to se uklapa i pozitivistički duh Knjige u Ruti, gdje svi problemi s Božjom pomoći na kraju budu riješeni.

4.2. *Vratiti se Noeminu narodu ili biti s njom sve njezine dane? (Rut 1,10)*

U današnjem hrvatskom prijevodu redak Rut 1,10 glasi: „I rekoše joj: ‘Ne! Mi ćemo s tobom, tvome narodu.’”, a u BrVO 463b,10-12 nalazimo: *i rêsta ei · s toboû vzrativê se vse dni*

tvoee. Suvremeni hrvatski prijevod u prvom dijelu retka (Ne! Mi ćemo s tobom...) bliži je latinskom (*tecum pergemus*), a BrVO je bliži izvornomu hebrejskom (*ittāk nāšūb*) i grčkom tekstu (μετὰ σοῦ ἐπιστρέφομεν). Međutim, posljednje tri riječi *vse dni tvoee* ne odgovaraju ni jednoj poznatoj inačici Knjige o Ruti. Tu se i na hebrejskom i grčkom i latinskom govori o tome kako snahe Ruta i Orpa kažu svojoj svekrvi Noemi da će se s njom vratiti njezini narodu, dok u BrVO kažu da će se vratiti s njome sve njezine dane.

Iako ne znamo odakle ta inačica potječe, to jest je li promjenu u tekstu napravio pisar ili je već postojala u predlošku, ona ima smisla. Ruta i Orpa kao snahe izražavaju spremnost da budu sa svojom svekrvom čitav njezin život. To znači da nije u prvom planu to da se vrate zajedno s Noemi u Betlehem, nego da je nikad ne ostave samu. Time je izražena veća osobna privrženost jer nije određena mjestom boravka, nego zajedništvom života na bilo kojemu mjestu.

4.3. *Ne spominje se majka (Rut 2,11)*

Redak 2,11 u cijelosti glasi: „Boaz joj odgovori: ‘Čuo sam što si sve učinila za svoju svekrvu poslije smrti svoga muža; kako si ostavila oca svoga, majku svoju i zavičaj svoj te došla u narod kojega do jučer ili prekjučer nisi poznavala.’”

Taj prijevod vjerno slijedi hebrejsku i grčku verziju teksta, dok u BrVO 464b,15-17 u drugom dijelu teksta izostaje spomen majke: *i kako ostavi o(t)ca svoego i z(e)mlū bitiē svoego*.

Uz uvijek postojeću mogućnost da je tako stajalo i u predlošku kojim se služio pisar BrVO, mogući izostanak spomena majke u ovom slučaju možda je refleksija latinskoga teksta. U Vulgati na tome mjestu stoji riječ *parentes* (roditelji) koja se odnosi i na oca i na majku, ali se ni jedno od njih ne spominje posebno.

U svakom slučaju, možemo reći da BrVO ovdje ne pokazuje ono što je inače karakteristično za Knjigu o Ruti, a to je naglašena uloga žena, kao što, primjerice, imamo u Noeminim riječima njezinim snahama: „Vratite se svaka domu majke svoje!” (Rut 1,8), gdje se u izvornom tekstu spominje samo majka, a ne otac, kao što to vjerno prenosi BrVO 463b, 2-3: *vzrvatita se kaēzdo v domъ matere svoee*. No, u Rut 2,11 gdje se u izvorniku spominju i otac i majka, BrVO ima samo otac, što odaje patrijarhalni mentalitet autora crkvenoslavenskog prijevoda.

4.4. O čijem je srcu riječ? (Rut 2,13)

U suvremenome hrvatskom prijevodu retka Rut 2,13 gdje se Ruta obraća Boazu čitamo: „Kad bih mogla uvijek nalaziti milost u tvojim očima, gospodaru, jer si me utješio i milostivo progovorio sluškinji svojoj, ako i nisam kao jedna od tvojih sluškinja.” U tome hrvatskom prijevodu ne spominje se riječ srce koju nalazimo i u hebrejskom izvorniku (*wəḵi dibbartā ‘al-lēb šipḥātekā*) i u grčkom (καὶ ὅτι ἐλάλησας ἐπὶ καρδίαν τῆς δούλης σου) i latinskom (*et locutus es ad cor ancillae tuae*) prijevodu. Hrvatski doslovni prijevod toga dijela teksta bio bi: „... i jer si progovorio srcu svoje sluškinje...”

154

U BrVO 464b,28 – 464c,1, međutim, to mjesto glasi: *i ēko g(lago)la na sr(ʔd)ci tvoem̄ rabē tvoei*.

Razvidno je kako ovaj crkvenoslavenski prijevod ne govori da je Boaz progovorio Rutinu srcu, nego o tome kako joj se on obratio po svome srcu. Rekao je Ruti ono što mu je na srcu. Time se mijenja naglasak poruke teksta, jer se ne kaže da je Boaz dotaknuo Rutino srce, nego se ističu plemenitost i osjećaju njegova srca. Boaz, prema tome, nije Ruti iskazao milost samo zato što je ona to zaslužila svojim ponašanjem, nego što je on osjećao u svome srcu da tako treba napraviti. To može biti jednostavno zato što je Boaz čovjek dobra srca, koji tako postupa prema svim ljudima, ali još više zato što on u svom srcu ima poseban osjećaj ljubavi prema Ruti.

4.5. Uskrisiti umrloga (Rut 4,5)

Kada se Boaz pred starješinama na gradskim vratima obraća bližem Noeminu rođaku koji prije njega ima pravo skrbnništva, kaže mu: „Kad uzmeš zemlju iz ruke Noemi, treba da uzmeš i Rutu Moapku, pokojnikovu ženu, da se pokojniku sačuva ime na baštini.” (Rut 4,5). Taj hrvatski prijevod dobro prenosi smisao izvornoga biblijskog teksta, a u dijelu rečenice „da se pokojniku sačuva ime na baštini” hebrejski glagol *qum* koji doslovno znači podignuti (grč. ἀναστήσαι; lat. *suscitare*) prevodi glagolom sačuvati.

BrVO 465d,16-18 to mjesto prevodi ovako: *ēko vskrēsiti umrvšago · na naslēdie emu* što bi značilo „uskrisiti mrtvoga na njegovu baštinu”. Izbor glagola *vskrēsiti* može se lako objasniti na temelju grčkoga ἀναστήσαι. Međutim, BrVO ispušta riječ „ime”

koja je ključna u zakonu o leviratu. Svrha toga zakona bila je doista da se ime čovjeka umrlog bez potomstva sačuva na baštini, pa je prvi sin rođen u leviratskom braku nosio ime pokojnika (Pnz 25,6). Možda je pisar riječ „ime“ ispustio omaškom pa je umjesto *ime umrvšago* napisao samo *umrvšago* što sintaktički u rečenici i dalje ima smisla, jer oblik *umrvšago* može biti i genitiv i akuzativ. Ovako, bez riječi „ime“ oblik *umrvšago* funkcionira jedino kao akuzativ pa umjesto čuvanja pokojnikova imena na baštini imamo snažniju poruku u smislu da je izvršenje leviratske dužnosti simbolično uskrsavanje umrloga koji nastavlja živjeti po potomstvu koje mu je ostvario brat (ili rođak) koji vrši Božji zakon.

Je li pisar BrVO nakanio prenijeti takvu poruku, teško je reći, ali tekst koji je zapisao omogućuje takvu interpretaciju.

4.6. *Pravdanje pred Jeruzalemom (Rut 4,7)*

U posljednjem retku Knjige o Ruti (4,7) koji je zapisan u BrVO nalazi se, po našoj prosudbi, najznačajnija tekstualna inačica u odnosu na ostale poznate tekstualne tradicije. Naime, na mjestu gdje u svim poznatim tekstualnim tradicijama stoji riječ Izrael, u BrVO je riječ Jeruzalem:

i se pravdanie pred' er(u)s(o)limom ' · na bližič'stvo i na izmênenie postaviti vsako sl(o)vo · i izuvaše mužb sapogb svoi · i daêše iskr'nemu svoemu · bližič'stvoüčumu bližič'stvo svoe (BrVO 465d, 24 – 466a, 4)

U suvremenome hrvatskom prijevodu taj tekst glasi:

„A bijaše od starine običaj u Izraelu: da se čemu potkrijepi valjanost otkupa ili zamjene, čovjek bi izuo sandalu i dao je drugome.”

Naravno, naše je pitanje zašto je davni prevoditelj ili pisar umjesto Izrael napisao Jeruzalem, koji se inače ne spominje nigdje u Knjizi o Ruti. Riječ je o veoma znakovitoj inačici, najmanje iz dvaju razloga.

Prvi je taj što ova inačica možda svjedoči o nekome izgubljenom rukopisu ili nepoznatoj tekstualnoj tradiciji koja je u Rut 4,7 imala riječ Jeruzalem, a ne Izrael. To nije nemoguće, jer je Jeruzalem jedan od mogućih ambijenata nastanka Knjige o Ruti,³² pa

³² Usp. Anto Popović, *Uvod u Stari zavjet 2. Povijesne knjige*, 109.

bi gesta izuvanja sandale i davanja drugomu kao znak valjanosti nekog dogovora bio lokalni jeruzalemski običaj.

Drugi je razlog taj da je možda riječ o intervenciji samoga pisara. Osim u 4,7 (2x) riječ Izrael u Knjizi o Ruti nalazi se još samo u 2,12 gdje se govori o Bogu Izraelovu. U BrVO 464b,23 tu stoji riječ Iz(drai)³³ što znači da na tome mjestu pisar nije osjetio potrebu da riječ Izrael zamijeni riječju Jeruzalem, dok u 4,7 jest. Razlog zašto je postupio možda se može objasniti time da riječ Izrael u 2,12 i 4,7 nema potpuno isto značenje. U 2,12 riječ je o često korištenom izrazu Bog Izraelov pri čemu riječ Izrael označuje narod sastavljen od dvanaest plemena koji potječu od dvanaest sinova Jakova koji je dobio ime Izrael u misterioznom hrvanju s isto tako misterioznim likom (Post 32,25-30). U Rut 4,7 riječ Izrael također se može odnositi na narod, ali kontekst više sugerira geografsko značenje. U tom slučaju pisar je (ili prevoditelj) umjesto Izrael napisao Jeruzalem jer je to njegovim čitateljima vjerojatno bila geografski poznatija riječ.³⁴

Međutim, ova inačica ima još jedno značenje. Naime, nije riječ samo o zamjeni dviju riječi, Izrael i Jeruzalem, nego i o specifičnom prijevodu. U navedenome suvremenom hrvatskom prijevodu vjerno se slijedi tekst Hebrejske Biblije, koju u ovom slučaju doslovno prenose i grčki i latinski prijevod. Govori se o običaju koji postoji od starine, odavna ili otprije u Izraelu, dok BrVO govori o „pravdanju³⁵ pred Jeruzalemom”. Hebrejski izraz *lḇānīm* kao i grčki prijedlog *ἐμπροσθεν* u ovom kontekstu znači *otprije, odavno* (što Vulgata prevodi *mos antiquitus*), ali BrVO ga shvaća kao prijedlog mjesta i prevodi *pred' er(u)s(ol)imom'*– pred Jeruzalemom što otvara nova obzorja tumačenja toga imena. Naime, Jeruzalem može biti shvaćen i kao mjesto Božjega pre-

³³ Rut 2,12 u BrVO 464b,20–23 glasi: *da vzdast' g(ospod)ъ dĕlo svoje · i da budet' mazda tvoĕ isprĕn' ot g(ospod)a b(og)a iz(drai)leva k nemuže ide nadĕti se pod' krĭlu ego.*

³⁴ Na primjer najstariji hrvatski hodočasnički putopis nosi naslov *Putovanje k Jerozolimu god. 1752. F. Jakova Pletikose od Skradina*. Autor fra Jakov Pletikosa (1704. –1769.) boravio je u Svetoj zemlji od 1752. do 1756. godine. Bio je član Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja. Putopis je u tiskanom obliku objavljen pod naslovom: *Jakov Pletikosa, Putovanje k Jerozolimu god. 1752.*, priredili: Josip Lisac i Mirjana Šakota, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić”, Šibenik, 2000.

³⁵ Pravdanje je doslovni prijevod grčke riječi *δικαίωμα*, čemu bi u ovom kontekstu možda bolje odgovarala riječ svjedočanstvo. Ali, odlučili smo se za „pravdanje“ kako bismo bili bliži crkvenoslavenskom tekstu u BrVO.

bivanja, tako da bi *pravdanie pred' er(u)s(o)limom'* moglo značiti svjedočenje pred samim lice Božjim.

Šteta je što u Brevijaru nemamo i drugi dio retka 4,7 jer se u njemu nalazi rečenica „To bijaše svjedočanstvo u Izraelu.“, pa ne znamo kako bi pisar (ili prevoditelj) zapisao te riječi.

4.7. *Nedovršeni završetak*

Kako je već rečeno, Knjiga o Ruti u BrVO nije potpuna. Nedostaje zadnji dio (Rut 4,7b-22) u kojem Boaz otkupljuje iz Noemine ruke Elimelekovo imanje i uzima njezinu snahu Rutu, udovicu Mahlonovu, za ženu. U tom braku rođen je Obed, otac Jišaja, oca Davidova.

Očekivano je da u brevijaru nemamo čitave biblijske knjige, nego odlomke za čitanje u liturgiji časova, ali pisar je izostavio tako kratki dio teksta da se postavlja pitanje zašto je to učinio. O tome možemo samo nagađati. Jednostavno objašnjenje bilo bi da je pisar prepisivao s predložka na kojem je već nedostajao spomenuti dio teksta. Ali to odmah otvara pitanje zašto je taj završni dio Knjige o Ruti nedostajao u predlošku.

Razlozi ispuštanja toga dijela teksta nisu nam poznati, ali zadnji prizor iz Knjige o Ruti koji je zapisan u BrVO dovoljan je da se zaključi kako je priča o Ruti završila s njezinim brakom s Boazom. U tom zadnjem prizoru govori se o starom običaju kojim se izražavala valjanost otkupa ili zamjene posjeda. Onaj tko je nekomu predavao posjed ili pravo na otkup, kao u ovom slučaju, izuo bi svoju sandalu i predao je onomu na koga je prenosio taj posjed ili pravo.

Ta i takva gesta nije zabilježena nigdje drugdje u Bibliji osim što u Ps 60,10 i 108,10 imamo stih „na Edom ću baciti obuću“ što znači osvojiti Edom ili uzeti ga u posjed. U tom svjetlu izuvanje svoje obuće i davanje drugomu bila bi simbolična gesta predaje vlasništva, što se u ovom slučaju dobru uklapa u kontekst.

No s druge strane, slična ali negativna gesta spominje se u zakonu o leviratu u Pnz 25,5-7 gdje se govori što se treba napraviti kada netko ne želi ispuniti leviratsku dužnost prema svojoj snahi, udovici svoga brata koji je umro bez djece. U tom slučaju nije predviđena nikakva kazna osim što je snaha toga čovjeka imala pravo da ga javno osramoti pred očima starješina tako što bi mu s noge skinula sandalu, pljunula mu u lice i rekla: „Ovako se radi čovjeku koji neće da podigne doma svome bratu.“ (Pnz 25,9).

U Knjizi o Ruti ta gesta sramoćenja preoblikovana je u pozitivan čin, tako da onaj tko se odriče svoga pravo otkupa imanja uz obvezu izvršenja leviratske dužnosti, sam skida sandalu i predaje ju drugomu.

Takav pozitivistički pristup prema životu, čak i kada je on pun raznih nevolja, karakterističan je za cijelu Knjigu o Ruti, pa možemo reći da je autor njezine glagoljične inačice u BrVO, premda je ostavio nedovršen tekst, ipak završio svoj posao prizorom koji prenosi pozitivan duh čitave knjige.

ZAKLJUČAK

Pitanje koje nas je stalno pratilo u ovom izlaganju bilo je: zašto se *Knjiga o Ruti* nalazi u BrVO kad znamo da ova biblijska knjiga ni u prošlosti ni danas nije imala status obvezne literature u liturgiji časova rimskoga obreda?

Predstavili smo ukratko najosnovnije podatke o ovoj biblijskoj knjizi i istaknuli teme koje nam se i danas čine aktualnima, te uočili neke značajnije tekstualne inačice koje su se možda nalazile već u predlošku kojim se služio pisar toga rukopisa, a mogu biti i sama njegova svjesna ili nesvjesna intervencija u tekst koji je prepisivao.

Premda tek u zaključku, ovdje ističemo podatak da *Knjigu o Ruti* u BrVO zapravo nije napisala ruka čovjeka po kojem se ovaj rukopis naziva. Naime, uz ruku Vida Omišljanina u rukopisu prepoznaje se i druga pisarska ruka³⁶ kojoj, uz ostalo, pripada zadnja šestinu brevijara, tj. od 379. do 468 stupca. Tekst *Knjige o Ruti* nalazi se upravo u tom dijelu rukopisa, što znači da ne znamo čija ga je ruka napisala.

Budući da je riječ o knjizi u kojoj glavnu i pozitivnu ulogu imaju žene, rado bismo zamislili da je Vidu u njegovu pisarskom poslu pomagala neka žena, možda čak njegova supruga ili kći. Vid Omišljanin, naime, ne predstavlja se kao „pop“ ili „žakan“, na temelju čega Branko Fučić, zaključuje da nije bio klerik nego „pismen, obrazovan i profesionalno specijalizirani laik koji je sebe i svoju obitelj prehranjivao proizvodnjom rukom pisanih

³⁶ Možda u čitavom rukopisu nije riječ samo o jednoj drugoj ruci, nego i o više njih. Usp. *Brevijar Vida Omišljanina: Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1396. godine*. 1. dio, sv. 2, 5.

knjiga“.³⁷ Smatramo stoga da nije nemoguće da su mu članovi obitelji pomagali u njegovu poslu. To, naravno, ne možemo znati, ali je svakako izazovno imajući u vidu da Knjiga o Ruti nije često čitana u liturgiji rimskoga obreda i ostaje nam otvoreno pitanje je li neka žena možda utjecala na to ili bila povod tomu da Knjiga o Ruti bude uvrštena u BrVO.

No, tko god to bio, naš je zaključak da je razlog za uvrštavanje Knjige o Ruti u BrVO i to gotovo u cijelosti, morala biti aktualnost njezina sadržaja. Pri tome osobito mislimo na očekivanja koja je od (udane) žene jednako imalo društvo vremena i prostora u kojem je Knjiga o Ruti nastala, kao i patrijarhalnog ambijenta obiteljskih i društvenih odnosa u vremenu kada je 1396. godine nastala glagoljična inačica ove knjige u brevijaru naručenom za crkve u istarskom gradiću Roču.

THE BOOK OF RUTH IN THE *BREVIARY OF VID OMIŠLJANIN*

Summary

This paper analyses the Glagolitic text of the Book of Ruth, which is found in the Breviary of Vid Omišljanin from 1396 written for churches in the Istrian town of Roč, and is now kept in the Austrian National Library. It is the oldest, albeit incomplete, known translation of the Book of Ruth into the Church Slavonic language.

The paper is divided into four parts, with an introduction and a conclusion.

The first part provides basic information about the Book of Ruth and its place in the Hebrew Bible and the Christian Old Testament.

In the second part, the liturgical use of this biblical book in the Roman Rite is discussed, noting its marginality and almost imperceptibility, which raises the question of its presence in the BrVO even further.

The third part is dedicated to several current topics found in the Book of Ruth, including economic migration, mixed marriages, male infertility, relationships between women within the fam-

³⁷ Branko Fučić, *Glagoljski brevijar Vida Omišljanina (1396)*, tekst dostupan na mrežnoj stranici <https://www.croatianhistory.net/glagoljica/vidom.html> (posljednji pregled 29. kolovoza 2025.).

ily, marriage with a significant age and economic difference, and the expectations of women in a patriarchal society. The author believes that these topics are a possible motivation for the inclusion of the Book of the Ruth in BrVO.

The fourth part analyses some significant textual versions in the BrVO that differ to some extent from the Hebrew, Greek, and Latin texts, revealing different understandings of the text and allowing for new interpretations.

Keywords: Bible, Glagoliticism, Book of Ruth, women, liturgy.